

Mõtteid agraarprogrammi koostamiseks

K. Liideman

1. Selētuseks.

Eelmise Vabariigi Valitsuse viimastel kuudel räägiti kaunis tihti agraarprogrammist ja komisjonist, kes seda pidavat koostama. Agraarprogrammi koostamise mõtte algatajaks oli end. riigivanem O. Strandman, kes isiklikult pöördus vastava ettepanekuga nende ridade kirjutaja ja dr. V. Johanson'i poole.

Mõttevahetusel riigivanemaga pidin otsekohe tunnistama, et see ülesanne vististi käib üle jõu väikese arvu tegelastele, kes oma otsekoheste ameti-ülesannetega koormatud. Tuli elavalt silmi ette 1923. a. Moskvas nähtud määratu korpus, vist Nikolskajal, salapärase nimetusega „Gosplan“. See oli enneolemata asutis, mille ülesandeks koostada SSR-i majanduseplaan. Vist mitmed sajad tööjõud ja eriteadlased töötasid siin 7—8 aastat, kuni valmis selle töö tulemus, kuulus ja väljaspool isegi ärevust tekitanud „pätiljetka“. Muidugi, õigusliku kapitalistliku väikeriigi agraar-programm ja üheainsa majandusliku terviku ehk õieti ühe hiigla majapidamise moodustava diktaatorliku maailmariigi majanduseplaan ehk korrastusekava on sootuks kaks ise asja, nii sisult kui dimensioonidelt. Kuid suurt tõsist tööd nõuab ka see suhteliselt võrratult vähemaulatuslik ülesanne — Eesti agraarprogrammi koostamine. Kuni seda tööd ei ole veel alustatud ja aastate jooksul on läbi aetud ilma üldise programmita (ainult kiirelt koostatud maareformi-programmiga), siis tohiks olla iga vähemgi algatus selles suunas tervitav. Mingi esimene samm peaks astutama, et selguks vähemalt tarvilik töö ulatus, iseloom ja sisu ning millist aparati sellase töö lõpuleviimiseks vaja.

Selle mõttega esitasin ka riigivanemale vastuseks tehtud ettepanekule teatud põhilased ja programmi skeemi, millised leidsid tema pooldamist. Palusin nõusolekut töö läbiviimiseks koostada 4-liikmeline komisjon, kutsudes tähtsamatelt tulundusealadelt (agraarpolitika ja turundamine) juure veel hrad P. Ruubel ja G. Voitka. Omavahel otsustati töö iseloom

ning ulatus, jaotati osad ja ülesanded. Sellekohaselt kogus iga komisjoni-liige materjale ja töötas neid üksikute alade programmikavanditeks, millistest mõned kuulati ära ka komisjonis. Kuid tähtsamates küsimustes ei jõutud veel üksikuid kavandeid ühiselt läbi kaaluda ja ühtlustada, kui O. Strandmani valitsus lahkus. Sellega langes ära ka komisjoni ülesanne programmi kavandi koostamisel, kuna vastav ettepanek ei olnud tehtud mitte Vabariigi Valitsuse ehk mõne ministeeriumi otsusega ametlikus korras ega olnud kumbki pool seotud mingisuguste kohustustega, sest oli lootus tööga esialgses ulatuses kiiremalt valmis saada. Komisjoni-liikmetel jäi nüüd vabadus kasutada oma tööd enda äranägemise järele.

Seda on tehtud ka juba varem, kui komisjon alles töötas. Mitmed mõtted, mis selle tööga ühenduses, on p-m. ajakirjanduses („Agronoomia“, „Põllumajanduseturg“ j. t.) avaldatud või vastavates asutistes liikuma pandud; viimast eriti turundamise korralduse ja agronoomilise nõuandetöö aladel; komisjoni üksmeelne seisukoht põllumajandusliku kutse-esituse tarvilikkuse asjus pääsis ajalehtedesse jne. Oli tunda, et programmi koostamise mõtte algatus oli eluline ja et töös kerkinud põhimõtete teostamine seisab elavalt päevakorral. Kuid töökäik ja selle juures ilmnunud raskused näitasid ka, et see töö saab kujuneda ainult s i s s e j u h a t u s e k s edaspidisele suuremale tööle, tõelisele programmi koostamisele. See suur töö nõuab teistsugust korraldust. Ei saa seda teha täiel määral ainult nende inimestega, kes koor-matud oma otsekoheste ameti-ülesannetega, eriti veel närvilistel administra-tiivaladel, millised jätavad väga vähe vaba aega ja rahu tõsiseks töötamiseks teisel, täit tööjõudu nõudval omaette alal. Kui see töö uuesti peaks üles võetama, siis tuleb nimetatud kogemustega ka arvestada.

Et järgnevatel töötegitajatel oleks ülevaade juba kord kaalutud mõtte-käigust ja ettepanekutest, toon siin konspektiivselt, artiklit täpsate arvudega ja pikemate tõestustega koormamata, selle osa tööst, mis komisjonis oli jää-nud minu hooleks. See artikkel ei taha ega saa muidugi kuidagi preten-deerida kõlavale „agraarprogrammi“ või selle vastava osa nimetusele. Siin on edasi antud vaid mõttekäik, mis pidi olema konkreetse programmi-kavandi luustikuks. Teiseks ei ole siin edasi antud mitte komisjoni töö, vaid ainult autori isiklikud seisukohad.

2. Mida taotleb agraarprogramm.

Põhjendatud, fikseeritud ja arvustustulest läbikäinud riiklik agraar-programm on kindlasti meil vajalik, esiteks kui uuel riigil, teiseks maailma-majanduse kriitilise ajajärgu tõttu. Programm on läbimõeldud ja kaalutud süsteem, mis oleks kasutada agraarpolitiika juhtidele ja mille detaile saab alati kohandada muutuvatele konjunktuuridele. Sellane süsteem sunnib igat konjunktuuri ja vastava muutuse ulatust kaaluma ning õieti paigutama süs-teemi. Programmita on agraarpolitiika juhtimine rohkem katsetamine, mee-le-olu-politiika ajamine või ühepäevaperemehe hüplev kobamine, eriti just muu-tuvate maailmamajanduslikkude olukordade ja sagedasti vahelduvate agraar-

politika juhtide puhul. Kindlusetus on aga terves majanduse-elus kõige kahjulikum nähe, kus saab õitseda ainult spekulatsioon.

Ka meie agrarpoliitikas on vigu, mis paremate konjunktuuride puhul ei annud end küllalt tunda, depressiooni- ja kriisi-ajal aga seda valusamalt ilmnevad. Praegune seisukord on selleks küllalt tõsine ja, võib-olla, isegi otsustav, et põhjust oleks võtta ümberhindamisele kõik senised väärtused, olgugi, et nende väärtustega ollakse harjunud, nendele kohandatud mitmesugused tuleviku plaanid ja erirühmitiste huvid. Kui aga kriisi süvenedes küsimuse alla ähvardab tulla võib-olla isegi riigi olemasolu sama tõsiselt kui 1. detsembril, peaks jätkuma kainet arusaamist ja tahtet vanade väärtuste ja vaadete ümberhindamisele võtmiseks. Seni on aga seisukorra parandamiseks rohkem otsitud patuoinaid ja problemaatilisi päästerõngaid, või jälle tüütuseni korratud kaunis sisutuid üldlauselisi manitsusi. Kõige selle asemel vajab Eesti põllumajandus praegu konkreetset teostatavat ja tõhusat abinõude süsteemi, millise peaks andma agrarpoliitika programm.

Riikliku agrarprogrammi koostamisel tuleb lähtuda objektiivselt (teaduslikult) hinnatud Eesti põllumajanduse looduslikust ja tulunduslikust, osalt ka sotsiaalsest olevikust, selle suhetest maailmamajandusega ning viimase tõenäolistest perspektiividest, — nii palju kui neid saab ette näha praegusel kriitilisel moondumisajajärgul.

Riigi agrarpoliitika taotleb rahvamajanduslikke sihte. Põllumajanduse alal on üldsemal kujul nendeks maaviljakuse ja -tulukuse tõstmine ning maal suurema rahvaarvu kultuurilisem äraelatamine.

Tagajärjekas saab olla riigi agrarpoliitika ainult siis, kui selle sihid ei ole vastolus taluniku eramajanduslikkude sihtidega samal alal. Ainult see suun ja ülesanne põllumajanduses on taluniku kaudu teostatav, mis on eramajanduslikult kasulik. Ning agrarprogrammi lõplik elluviimine on võimalik ainult taluniku teadliku isetegevuse kaudu. Sisuliseks vastoluks riigi- ja eramajanduse huvide vahel ei saaks siinjuures pidada kaugelenägelikkuse ulatust või lahkavamisi teostamise vormide juures, millised võivad tekkida riigi- ja eramajanduse juhtimise vahel. Eramajanduslikkude ja rahvamajanduslikkude sihtide lähedane ühtesattumine on loomulik Eestis, esiteks kui demokraatlikus põllumajanduslikus riigis, kus linna ja tööstuse mõju riigijuhtimises ei peaks saama olla ülekaalus, teiseks kui riigis, kus maareformi tagajärjel puudub suurmaapidamine.

Talupidamine taotleb: 1) tööjõu mahutamist talundisse perekonna paremaks äraelatamiseks ja 2) suuremat teenistust talusse rakendatud tööst ning suuremat tasuvust sinna mahutatud kapitalist, eriti püsiva varanduse kujundamise näol. Väiketalundid ja naturaalmajapidamised rõhutavad rohkem esimest, suuremad, kapitalistlikumad — teist sihti.

Nii formuleeritud eramajanduslikud ja objektiivsed riigimajanduslikud sihid põllumajanduses ei tohiks vähemalt põhimõttes või teoreetiliselt sattuda vastollu. Sellepärast tuleb lähtuda neist ka agrarprogrammis.

Kestvuselt peab programm rajatama teatud aastatele, s. o. olema lühema-ajaline, põnevalt päevakorral seisvate küsimuste lahendamiseks. Kuid

mitte ka ajutine hädaprogramm, vaid rajatud võimalikult kaugemaile arenessihtjoonile, millede taotlemise esimesi etappe see peaks kujutama. Niimetatud maailmamajandusliikude perspektiivide kindlusetus teeb praegu asjatuks väga kaugele ulatuva programmi. Üks arvestatav võimalus on, et praegune maailmamajanduslik kord ja suhted jäävad üldjoontes kauemaks püsima ja meie jääme teatud tööstusriikide varustajaks päämiselt karja- ja metsasaadustega, sääl kõrval oma siseturu rahuldamise eest hoolitsedes. Teine — et teostub majanduslik Pan-Euroopa, mis võimaldaks meie põllumajandusele senisest täiuslikumat spetsialiseerumist ja arvatavasti märksa soodsamaid arenemisvõimalusi. Kolmas — et sõlmime tihedamad majanduslikud suhted idanaabriga, võites tagasi ennesõjaaegsed turud. Kuna viimase kahega kui reaalse võimalusega on praegu raske arvestada, siis jääb üle ikkagi ainult esimene, mille alusel koostatud programmi kohandamine tarbekorral ka mõnele mainitud uuele võimalusele ei teeks suuremaid raskusi.

Sisult ja laadilt peab programm olema võimalikult kvantitatiivne, näidates mitte üksi üldiseid suunasid või kallakuid (nagu senised fikseerimata „kvalitatiivsed programmid“), vaid ka teostamise järjekorda, võtteid, ulatust ning aja ja kulude koguseid ning loodetavaid tulemusi. Ainult sellane programm aitab ja sunnib selle teostajat igat sammu põhjalikult kaaluma ning kalkuleerima, järjekindlalt talitama ja tulemusi kontrollima.

Programm peab käsitlema esiteks meie põllumajanduse arenemiseks olemas-olevaid eeltingimusi ning neil põhjenevaid sihtjooni; siis praegust olukorda, eriti mis tekkinud pääle maailmasõda ja omariikluse saavutamist maailmamajanduses ja Eestis, ning mis vajab kiiremaloomulisi agraarpoliitilisi samme raskuste lahendamiseks. Programm peab käsitlema meie põllumajandust tervikus, kuid sellega käsikäes tuleb eritleda selles ka meie üksikute põllumajandusliikude raioonide iseärsusi ja neile vastavaid arendamise võtteid; sellele horisontaalsele eritlusele peab seltsima ka vertikaalne eritlus talundliikide, nende võimete ja arenemisastme järele; siin nõuab erikäsitlust just meie väiketalundite (ühes kääbusmajapidamistega) rühm, mille seisukord kõige viletsam ning selgusetum.

Nii kujuneks programmi koostamise skeem järgmiselt:

1. Meie põllumajanduse arenemise eeltingimused ja olevast seisukorrast tingitud põhimõttelised päevaülesanded.

2. Põllumajandusliikude eriharude programmid a) praegune seisukord, b) sihid, c) mõjutamise võtted ja ulatus.

3. Põllumajandusliikude raioonide ja talundliikide seisukord ja arendamise programm.

4. Agraarpoliitiliste võtete süsteem (krediit, tariifid, fondid, kaubalepingud, maksud, maa- ja asunduspoliitika, kutseharidus, agron. nõuanne, p-m. uuring j. t.) p. 2. ja 3. teostamiseks.

5. Ajaline kvantitatiivne tööprogramm lähemate aastate pääle.

Pääjoontes selle skeemi järele töötab ka agraarprogrammi komisjon, kuigi mitte kõigis küsimusis programmi-kavandi koostamiseni ei jõutud.

3. Eesti põllumajanduse arenemise eeltingimustest ja senistest sihtidest.

Naturaalajajärgust väljajõudnud maa põllumajanduse arenemise faktorid on märksa komplitseeritumad kui naturaalmajapidamise ajal, kus mõõduandvad on looduslikud ja sotsiaalsed faktorid. Otsustavateks saavad nüüd looduslike kôrval eriti turunduslikud faktorid ja kapitali olud, pääle selle aga veel mitmed muud. Objektivne agraarprogramm võtab kõik need aluseks. Piirdun nende faktorite ning nende toime lühida iseloomustamisega.

A. Looduslikud faktorid programmi alusena omavad erilise tähtsuse olukordades, kus põllumajandus on tugeva välisvõistluse ja talusaaduste madalate hindade surve all ning tootmiskulud omavad mõõduandva tähtsuse. Selle survega tuleb alati arvestada ega saa programmi rajada ajutistele, soodsatele, meist olenematudele konjunktuuridele. Loomulikult on iga maa põllumajanduse võistlusvõime üldiselt suurem nendel aladel, millised ei nõua kohalikule loodusele kohandamist või selle olude kulukat parandamist tootmise nõuete kohaselt; mahaarvatud vähemaulatuslikud alad, kus kauba omadused (värskus, transpordivõime) jätavad suuremad soodustused turu lähemale ümbrusele (värsked piim, aiavili).

Arvestades ainult looduslike oludega, jaguneksid meie põllumajanduse harud kolme rühma:

1. Looduslike oludele loomult vastavad, andes neis kõrget ja kindlat toodangut, ilma tunduvalt suuremate kulutusteta nendele oludele kohandamiseks kui võistlevail välismail. Need on: metsandus, loomapidamine (piimakari, sead, kanad) ühes karjasööda kasvatusega (eriti hein ja karjamaa), linakasvatus, kartulikasvatus ja kõrsheinte seemnekasvatus. Kuigi pikk ja karm talv toob meil karjapidamisele lisakulusid, selle eest odava karjasööda kasvatamise võimalused ja jahedam suvi annavad paremusi. Lisaks sõnniku tähtsus meil. Keeduvilja-aiandus siseturu tarbeks kuulub ka siia rühma.

Eraldi mainimise väärt on ka meie looduslike faktorite tähtsus mõne meie seemne liigi hindamisel; meie lina-, kartuli- ja kõrsheinteseemnel on tunnustatud või tunnustamist ära teeniv kõrge proveniensi väärtus.

Seniste puudulikult kasutatud või kasutamata märgade ja soomade avastamine on tehniliselt kõige soodsam metsa- ja karjasöödakasvatuse otstarbeks.

2. Looduslike oludele loomult vähem vastavad, kuid naturaalmajapidamise ajast sissejuurdunud, loodusele kohandatud ja selle tõttu rahuldavalt kõrge- ja kindlatoodangulised alad. Kuna aga loodusele kohandamine nõuab — võrreldes võistlevate välismaadega — alatisi lisakulusi, ning nende kultuuri ökonoomsema tehnika arenemisele meie oludes on pandud teatud kitsamad piirid, siis on nendel aladel võistlusvõime välismaadega nõrgem. Siia kuuluvad: rukki-, kaera-, odra- ja kaunvilja- (herne-) kasvatus. Suurema võistlusvõimega oleks meil teoreetiliselt mõeldav talirukki seemnekasvatus teiste põhjamaade jaoks, praktiliselt on selleks vähe

eeldusi. Samasse rühma võiks arvata aiandust (puuvili, marjad) ja me-sindust. Turunduslike faktorite kaudu on võimalik neid märksa sood-samasse kohta asetada, tõstes nende võistlusvõimet.

Ristikheina seemnekasvatust asub 2. ja 3. rühma vahepääl; suured raskused nõuetava väärtusega punase ristikheina seemne saamisel ühes meie seemne kõrge proveniensi-väärtusega sunnivad seda kasvatama loo-duslikele raskustele kiuste ja tõstavad selle võistlusvõimet.

3. Looduslikele oludele samuti vähem sobivad alad, millel ka kogemused või vastavad kohandamissuhted puuduvad, ning selle taga-järjel vaba võistlust välja ei kannata. Sellele rühmale on iseloomulikud meie oludes eriti puudulik kindlus nõuetava kvaliteedi suhtes. Kuid välisvõistluse eest kaitstult on võimalik nende alade eksisteerimine meil. Siia kuuluvad nisu- ja mõnes raionis mõeldav suhkrupeedi kasvatust. Kui nisu on praegu meil astme võrra paremas seisukorras, siis seda tänu realiseerimisvõimalustele, olemas-olevatele üldistele kõrreviljakasvatuse kogemustele ja kohandamis-seadetele (kuivatised) ning sordiarendusetööle, millised kõik meil suhkrupeedi alal puuduvad. Tegelikult suhkrupeedi kas-vatus sellepärast praegu kõne alla ei tule.

B. Turunduslikud faktorid on otsustavad ühe või teise ala ulatuse määramisel.

Meie siseturg on piiratud nõrga tööstuse tõttu. See ei suuda nii palju mahutada kui palju meie praegusel arenemisastmel toodame, rääkimata tulevikust. Teiseks ei suuda siseturg üksi põllumajanduses töötavat rahvast praeguse elamisstandardi ulatuses toita, ka sel juhul, kui siseturg täielikult ära kasutatakse. Ka riigimajandus ei saa läbi põllumajandussaaduste ekspor-dita. Umbes 60.000—80.000 tonni leivavilja, mida väljast aastas sisse veame, ühes muude sisseveetavate p-m. saadustega, mille tootmine omal maal an-naks põllumajandusele vast 15, maksimum 20 milj. krooni, ei suuda asetada meie viimaste aastate p-m. ekspordi väärtust, 45—55 milj. krooni (ilma met-sata). See ei vähenda aga ka siseturu tähtsust. Halb konjunktuur välis-turgudel suurendab siseturu kaalu, kuna siin on võimalik riigil tootja huvides hindade reguleerimisele kaasa mõjuda (tollid, monopolid).

Siseturu täiuslikuma ärakasutamise suunas on arenemisvõimalusi esijoo-nes leivaviljade (rukis, nisu) ja vähesel määral ka õlleodra ning herne alal. Heinaseemne-turg on puudulikult kasutatud; pikka-misi võib see turg ka laieneda. Siseturu laienemine on võimalik ka aia-saaduste ja mee alal. Loetletud saaduste hulgas jäävad teraviljad ja keeduviljad ainult siseturu rahuldamiseks, sellega on nende tootmise piir kindel ja selge.

Kõigil teistel tootmisaladel, eriti tugevalt metsa, või ja lina alal ületab toodang juba praegu kaugelt siseturu maksimaalse mahutuse. Kõigi nende, tulevikus päale selle ka heinaseemne ja mee tootmine saab tõusta ainult eks-portimiseks. Kui arvesse võtta nende saaduste maailmaturu määratud mahtu (päale küsimis-märgi alla asetatud lina) ja meie ekspordi enamasti protsendi mürdosa selles, siis peaksid olema meie looduslikult soodustatud

eksporttoodangu alade (mets, karjasaadused, kartul, heinaseeme, mesi, puuvili) arenemisvõimalused teoreetiliselt väga avarad, ainult teatud tootmiskulude ülemmääraga piiratud. Üleproduktiooni ajal tekkinud võistlus sunnib taganema neid tootjaid, kellel tootmiskulud kõrged, kaubakvaliteet halvem ja kaubanduslik korraldus nõrk. Kui meie nendes punktides ajakõrgusele suudaksime jõuda, siis ei ole meie taganejad, siis on eksporttoodangu teoreetiline avarus ka tõeline avarus. Selles on küsimuse raskuspunkt, ühes ka meie põllumajanduse tuleviku eluküsimus. Näitena kõrgete tootmiskulude tagajärjel turu kaotamisest on tuua meie piiritusetööstus.

Turunduslike faktorite võimsa tähtsuse hindamine on mitmel põhjusel (mitte aga ülesaamatute raskuste tõttu!) väga visalt ja poolikult suutnud tungida meie agraarpoliitika juhtimisse. Ratsionaliseerimise ja nõuetele kohandamise põhimõtteid, mis nii tegeluses kui ka uuringus põllumajanduse looduslike faktorite suhtes teostatud, pole turunduslike faktorite alal mitte veel teostatud. Kriisi aeg aga sunnib seda ajaviitmata tegema.

C. Kapitali olud põllumajanduse edu faktoritena on küllalt tunnustatud. Agraarprogrammis arvestatakse ühelt poolt põllumajandusse mahutatud kapitalidega, teiseks agraarprogrammi teostamiseks vajalikkudega. Esiimesed mõjutavad ja isegi piiravad suunade valikut teised — programmi teostamise tempot ja ulatust või radikaalsust.

Omariikluse ajal on suuremateks riikliku ja erakapitali mahutamise aladeks põllumajanduses olnud maareform ja karjamajandus, vähemal määral linakasvatus. Ennesõjaaegsetest investeerimistest on kasutamist leidnud ka karjamajandusse ning maaparandustesse mahutatud kapitalid; kasutamata on jäänud suurmaapidamiste korrastusse ja enamasti ka piiritusetööstusse mahutatud kapitalid.

Maareformi teostamiseks tehtud investeerimised ei mõjuta väga tunduvalt suuna, või mõjutavad ainult vähemal määral teatud kallakut teraviljakasvatusest karjamajandusele kui väikemaapidamise erialale meil. Küll aga dikteerivad need veel kauaks ajaks suuremat tähelepanu asundustaludele. Investeerimised karjamajandusse (piimatalitised, eksportapamajad, külmhooned, karjalaudad, karjaarendusetöö, sookultuurid), millede tasategemiseks on vaja veel pikkade aastate tööd ja toodangut, — on väga rõhuvateks suunamäärajateks, karjamajanduse kasuks.

Edaspidises põllumajanduse arengus on määrava tähtsusega meie kitsad kapitaliolud. Praegune p-m. võlakoormatus ootab korraldamist, edaspidine areng nõuab uut kapitali. Lahendust tuleb otsida kahel teel: 1) uue kapitali juuretõmbamisega praeguse raskeloomulise võlakoormatuse ümberkorraldamiseks, kuigi selleks väljavaated kuigi avarad ei ole, ja 2) talu uue omakapitali kujundamisega (turundamisala ratsionaliseerimine ja siseturu ärakasutamine, majapidamis-korrastuslikud võtted tootmiskulude vähendamiseks, seisvate loodusvarade kapitaliks avastamine tööga, kokkuhoid j. t.). Kapitaliolud agraarprogrammis rõhutavad praegu põhimõtet: ühekülgsest hoidumise talumajapidamises, võimalikult mitmekesiste tulu- ja kapitalikujundamise allikate ärakasutamine. Pääsuunaks määravad aga ka

kapitaliolud karjamajanduse, nõudes omalt poolt turunduslikkudele faktoritele prioriteeti agrarpolitika juhtimisel.

D. Rahva psühholoogilised, hariduslikud j. t. faktorid tulevad agrarprogrammi koostamisel arvesse korrektiividena, mitte niivõrt suuna või ulatuse valikul kui teostamise viiside ja võtete määramisel. Lühidas ülevaates oleksid mõned siiski mainimisväärt.

Rahva psühholoogilised eeldused põllumajanduse arendamiseks on halvenenud, võrreldes ennesõjaaegsega. Taluniku isetegevuse tung on jäänud nõrgemaks. Sõjad, revolutsioon ja ka maareform on pärandanud praegusele põlvele teatud „saamameeleolu“, mis tahaks saada rohkem väljast, riigilt. Nõudlus elumõnususute järele ja elamisstandart on tõusnud, ja kuna tuleviku väljavaadetes ei tunta tarvilist kindlust, — siis on sellega osalt halvatud ka kapitalide kujundamine talus. Omariikluse- ja rahvuslikud aated ei tiivusta kodanikku sedavõrt kui varem, selletõttu puudub aga sageli tarviline innukus ülesehitavas töös. Parteiline killunemine mõjub sellele paiguti isegi halvalt, tuues kaasa ka majanduslikku ellu kahjulikku killunemist. Ka terve ärimeheliku mõtlemisviisi puudus annab tunda. Ennesõjaaegsest on pärandatud tung koolide kaudu maalt linna „kergema elu juure“ pääsemiseks, mis laastab maad nii kapitalist kui ka loovatest tööjõududest.

Agrarprogrammi teostamisel on nendes momentides teatud raskused, osalt aga aitab järjekindel agrarpolitika neid ka välja juurida, eriti kui üldine riigipolitika (haridus- j. t.) selleks kaudselt kaasa aitab.

Sotsiaalsetest faktoritest on agrarprogrammis tähtis arvestada väike- ja kääbusmajapidamistega ning põllutöölistega. Väiketalundite elujõuliseks muutmine ei ole mitte võimatu, kuid nõuab erilist hoolt ja erilisi võtteid. Praegusel nende majapidamise intensiivsuse astmel ei suuda need küllalt rahuldavalt perekonda ära elatada; need vajaksid kas juureloikeid või intensiivsuse tõstmist, vastavate erialade (aed, kanad, mesilased, piimaloomad, sead) väljaarendamist. Ka siin nihkub esiplaanile karjamajanduslik (ja aianduse-) suun. Väiketalundite elujõuliseks muutmiseks kerkib tungiv tarvidus sellekohase erifondi järele (laenudeks ja toetuseks).

*

Kokku võttes kõigi tähtsamate faktorite toimet meie maatulunduse arenemise üldsuuna fikseerimisel, ei saa teha ikkagi teist järeldust, kui et pää-suunaks on juba enne sõda õieti valitud ja omariikluse ajal edasi viidud karjamajandus (ja metsandus). Eri raioonides kui ka üksik-talundites tulevad sellele paratamata suuremal või vähemal ulatusel lisaks tulude suurendamiseks ja kindlustamiseks teised looduslikult ning turunduslikult õigustatud kõrvalharud. Üksikute harude õiges ulatuses väljaarendamine, turunduslikkude küsimuste lahendamine nendel aladel, omakapitalide kujundamine taludes ja väiketalundite aitamine peavad olema praeguse aja agrarpolitika juhtimise tähtsamateks ülesanneteks.

4. Praegusest Eesti- ja maailmamajanduse kriisi seisukorrast tingitud agrarpoliitilised päevaülesanded tootmise, turundamise ja põllumehe isetegevuse arendamise alal.

On otstarbekohane agraarprogrammis eraldada ja tõsta esikohale need põhimõttelised päevaülesanded, millede lahendamine loob eeldused saabunud raske olukorra parandamiseks ning meie põllumajanduse võistlusvõime tõstmiseks. Tootmise ja turundamise aladel sellaste ülesannete esiletõstmisele oli pühendanud programmi-komisjonis selle töö alul G. Voitka referaat, mis ilmus „Agronomias“ nr. 10 1930 („Põllumajanduse kriisist ja selle vastu võitlemise abinõudest Eestis“). Kuna referaat avaldatud kujul oli komisjoni poolt üldiselt omaks võetud, siis pole vajadust selle sisu siin uuesti korrata. Lisaks tuleks mainida siin uuesti põllumajanduse raskeloomulise võlakooramatuse ümberkorralduse tarvilikkust ja Ida-Euroopa riikide majandusliku koostöö otsimise või toetamise tähtsust kriisi pehmemendamise ülesandel.

Põhimõtteliste päevaülesannete hulka tuleb arvata ka tootjaskonna isetegevuse arendamist ja ratsionaliseerimist, eriti majandusliku ühistöö ja tahteavalduste osas. Ilma nendel aladel tootjaga kontakti loomiseta on ka agraarprogrammi teostamine väga raskendatud¹⁾.

Tootjaskonna tahteavaldajaks ja kutsehuvide kaitsjaks saaks olla õieti koostatud ja töövõimne põllumajanduslik kutseesitus, kus kõigi tähtsamate tootjaskonna kihituste ja erihuvide seisukohad saaks asjalikult põhjendatult esile tulla ning mis oleks rippumatu kõrvalmõjudest ja riigi administratiivaparaadist.

Tootjaskonna majanduslik ühistöö vajab hädasti ratsionaliseerimist ning poliitilistest ja kildkondlikkudest kõrvalmõjudest vabastamist, et ta suudaks paremini täita neid tootmis- ja turundamisalade korraldamistööid, mis üksikvõimeajapidamisele üle jõu käivad, eriti neid, mis praegu põnevalt päevakorral seisavad kriisi pehmemendamiseks ja meie põllumajanduse võistlusvõime tõstmiseks. Põhjalikult läbimõeldud ühistegevuse saneerimise ja nõuetekohaselt ratsionaliseerimise²⁾ programmi koostamine ja elluviimine kõigi vahenditega (ka seaduseandlistega) on kiireloomuline ülesanne.

Selle osa programmi kavandi koostamine ei olnud komisjonis minu ülesandeks, sellepärast ei peatu ka siin sellel pikemalt.

*

1) Vastava kava koostamine oli komisjonis P. Rubeli ülesandeks. Selle kava põhijärgude üksikasjad jäid komisjonis esialgu lahtiseks, vaieldavateks. Komisjonis ettekantud ja debateeritud referaadi alusel on koostatud P. Rubeli artikkel „Agronomias“ 1930. nr. 12 („Põllumehe isetegevuse alad ja nende arendamine“).

2) Vt. sel puhul G. Voitka artikkel „Ühistegevuslehes“ s. a. nr. 4 („Ühingute ülesandeid põllusaaduste turule toimetamisel“).

Edasi järgneksid programmitöös üksikute p-m. eriharude programmide millistes ka komisjoni liikmete poolt kavandid koostatud¹⁾, kasutades töös üksikute erialaorganisatsioonide või juhtivate tegelaste kaasabi või kuulates ära nende seisukohti. Järgnevas toon lühidalt programmi kavandid nende tähtsamate taimekasvatustüüpide eriharude kohta, mis meie talundis järjekindlalt esinevad või esineda võiksid turutoodangu osas. Kavandite koostamine loomakasvatustüüpide eriharude alalt oli P. Rubeli ja G. Voitka hooleks, kes ka vastavad kavandid koostanud ja osaliselt juba avaldanud või vastavatele organisatsioonidele osaliseks teostamiseks kasutada annud.

5. Kartulikasvatuse²⁾.

A. Seisukord. Viimastel aastatel enne maailmasõda hinnati praeguse Eesti territooriumi kartuli kogutoodangut 8—9 milj. kvintaalile ja kartuli pindala 78.600 ha ehk umbes 7,5% põllupinnast. Kartuli turundamiseks olid väga soodsad võimalused: söögikartulina Soomes ning Peterburis j. t. Venemaa linnades ning piiritusena Vene riigimonopolile, kusjuures piirituseks läks enne sõda umb. 25—30% kartuli kogutoodangust ning umbes sama palju söögikartulina ekspordiks, kokku 5 milj. kvint. ümber aastas.

Omariikluse aastatel on turuolude halvenedes kartuli pindala läbistikku umbes 10.000 ha võrra kokku tõmmatud ja toodang vastavalt umbes 1—1½ milj. kvintaali võrra vähem olnud.

Nimelt olid 5-a. keskmised:

	Pindala ha	Toodang kvint.	Saak ha-lt kvint.
1921—25 a.	69.924	7.004.000	100,6
1926—30 a.	67.034	7.476.000	111,3

Kartulikasvatuse käsitlemisel on tähtis teadmine, et kartul ühes linaga on meil tüübilisemaid raiooni-kultuure. Kartuli-raioon on Põhja-Eesti, kus näit. Viru-, Harju- ja Saaremaal kartuli all on 11—12% põllupinnast. Kitsamalt on selleks raiooniks Narva-Haapsalu raudteeliini ümbrus ja territoorium põhjapool sellest liinist kuni mererannani (ühes Saaremaaga). Siin ületab kartuli kasvupind kihelkondades ülemaalse 7%-lise keskmise 1½—2½ korda; vastavalt on ka toodang maaelaniku kohta 1½—2 korda kõrgem, keskmisest umb. 750 kg. Sellega etendab siin kartul ka tähtsa osa talundite turutoodangus. Varem oli siin kartul seda, mis lina Lõuna-Eestis. Looduslikult on siin kartulil soodsad kasvutingimused, paljudes kohtades õhukestel rihkmuldadel on kartul ja rukis ainukesed kindlama toodanguga kultuurid. Kartulikasvatuse kogemused on hääd, turule saatmise võimalused mere- ja raudtee-läheduse tõttu soodsad. Sellega tuleb võtta kartulit kartulikasvatuse-raioonides asetamata kultuurina, mille levimiseks hääd kasutamisevõimaluste leidmisel ka mujal küllalt soodsat pinda.

Ennesõjaaegsete turgude kaotamise tõttu on praegu kartulikasvatamise arendamise raskemaks küsimuseks just kasutamine ja turundamine. Järgmine tabel annab ülevaate meie kartuli kasutamisest alates 1925. aastast.

1) Kavandite vormi eeskujuna kasutati raamatut „Agrarprogramm der Deutschen Industrie“, 1930.

2) Arvulise materjali kogumisel on kasutatud A. Truboki abi.

Kartuli toodang ja selle kasutamine 1925.—31. aast.
tuhand. kvint.

Aasta (I.IX-31. VIII)	Toodang	Väljavedu	Piirituse- tööstuseks	Kartuli- jahu tööst.	Toiduks sisemaal	Kar- jale	Seem- neks	Kadu hoidmisel
1925/26 . .	6.497	94	343	106	1.880	1.740	1.876	
1926/27 . .	9.259	138	383	92	2.020	4.045	1.925	
1927/28 . .	7.417	507	224	201	1.880	2.440	1.744	
1928/29 . .	5.011	130	182	49	1.500	1.135	1.664	
1929/30 . .	7.531	137	443	71	1.970	2.550	1.836	
1930/31 . .	8.161	200	200	220	2.000	3.215	1.755	
1925/31 a. .								
6 a. keskm. .	7.313	201	296	123	1.870	2.520	1.800	512
Sama 6 a. .								
keskm. $\frac{0}{0}$	100	2,9	4,0	1,6	25,5	34,4	24,6	7,0

See ülemaaline pilt näitab, et ennesõjaaegsega võrreldes on kartuli kasutamine sootuks teise suuna võtnud: enne läks 50—60%, nüüd kõigest 7% piiritusevabrikutesse ja ekspordiks. Kuid kui võtta arvesse ainult meie Viru- ja Harjumaa kartulikasvatuse-raioonid, kust sünnib kartuli eksport ja kus asub ka enamik vabrikuid ja kus toodetakse umb. 40% meie kartulist, siis leiaksime (täpsamad arvud puuduvad), et siit läheb ekspordiks keskmiselt 10—12%, vabrikutesse umb. 15—20% toodangust, s. o. $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ toodangust. Sellega omab kartul nüüdki siin turutaime ilme ja selle turundamine on majapidamise eduks väga olulise tähtsusega praegugi.

Kui suures väärtuses kartul ja selle saadused ekspordiks lähevad, näitab järgnev tabel:

Kartuli ja kartulisaaduste väljavedu tuhandates kroonides 1922.—1930. a.

	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
kartul . .	1.361,0	508,0	1.412,0	1.696,5	505,8	2.341,1	3.387,8	1.124,3	572,0
kartulijahu .	354,9	55,3	205,0	151,4	261,4	832,1	10,6	24,0	212,7
piiritus . .	1.722,0	1.295,0	434,5	—	116,4	100,3	63,7	2,9	2,9
K o k k u	3.437,9	1.858,3	2.051,5	1.847,9	883,6	3.273,5	3.462,1	1.141,2	787,6

Kui arvesse võtta, et need väärtused langevad pea täielikult kartuli-raioonide pääle, siis on need arvud ka eramajanduslikult neis raioonides väga kaaluvad. Raamatupidamistalitise andmed kinnitavad seda. Raamatupidamistalude rahaline sissetulek kartulist on üle riigi 3,74% (1925—29. a. nelja-aastane keskmine). Kuid Virumaa raamatup.-taludes — kuigi need pole mitte tüübilised kitsama kartulikasvatuse-raiooni talundid — on see % 3—4 korda kõrgem. Nimelt moodustasid rahalised sissetulekud kartulist siin:

1925—26 a.	1926—27 a.	1927—28 a.	1928—29 a.
10,34 %	14,07 %	11,44 %	12,42 %

Ka on tehtud Raamatupidamistalitises kokkuvõtted nende talude kohta

üle riigi (ka väljaspool kartulikasvatuse-raiooni, kus kartul läheb suuremal määral loomasöödaks), kus kartuli pindala ületab 15% põllupinnast; neist moodustasid (T. Kindilt saadud andmetel) 3-a. keskmisena (1925–28) rahalised sissetulekud kartulist 10,2% (üle 30 ha talundites 14,73%). Kui oleks võtta uurimise alla puht kartulikasvatuse-raiooni talundid vähe arenenud loomapidamisega, siis oleksid vastavad %/0 kindlasti veel suuremad, kartulikasvatuse tähtsust veel enam rõhutavad.

Ometigi on meie kartuli toodangu realiseerimine omariikluse ajal püsinud raskena ja kindlusetuna.

Kartuli eksport on suundunud meil päämiselt Soome ja Rootsi. Soome on läinud ümmarguselt 100.000 kvintaali aastas. Kõrge toll (ligi 3 kr. kvint.) teeb sellele edaspidi arvatavasti takistusi. Teistesse maadesse (Inglise, Prantsuse, Belgia, Norra, Ühendriigid j. t.) on seni väljavedu olnud juhuslik ja tihti lõppenud kahjudega eksportijatele või meie kartuli nime rikumisega. Põhjused on päämiselt turunduslikud. Kasvutingimuste poolest annab meie maa hää söögikartuli, ka seisab meie kartul kevadel kauem hää kui lõunapoolsetes maades. Kuid mittekohased sordid (piirituse-vabrikute jaoks levitatud ja ka Peterburi ning Soome turul vastuvõetav olnud Maercker, vähemal määral parem söögikartul Imperator), halb valik ja turgude mittetundmine ühes muude turunduslike puudustega on takistanud meie väljavedu nõudlikumatele turgudele; ainult kartuli ikalduste aastatel, kus kartulihinnad kõrged, on olnud võimalik vähemate juhuslike kvantumitega siin turule tulla. Meie kartuliekспорт on olnud üldse ainult juhuslike aukude täitjaks neil turgudel.

Söögikartuli turg iseenesest on aga küllalt suur. Nii vedasid sisse 1927. ja 1928. a. keskmiselt aastas: Soome ja Rootsi kokku 375 t. kv., Norra, Saksa, Inglismaa, Prantsusmaa ja Belgia kokku aga tervelt 13.770 t. kv. Tähtsamad sordid, milliseid need kaaluvamad turud enamikus nõuavad, on Up-to-date- ja Industrie-tüübilised.

Seemnekartuli väljavedu meilt on seni pea täitsa puudunud, kui maha arvata 1929. a. juhuslik kartuli väljavedu Läti ikalduseaasta puhul. Välja veoks seemnekartuli kasvatus on meil teoreetiliselt täitsa võimalik, eriti selle hüve tõttu, et meie kartul on seni puutumata kardetavatest kartulitõbedest ning meie korralduste juures on võimalik teda sellasena hoida ka tulevikus. Seemnekartuli avaraid turgusid on Vahemeremaades. Nende avastamiseks on lahendada rida turunduslike küsimusi ja vastavate sortide levitamine.

Piiritusetööstus on meil täitsa langenud. Enne maailmasõda töötas praegusel meie territooriumil 275 vabrikut, mis tarvitasid aastas umbes 250 000—300.000 to kartuleid ja tootsid hooajal 250—300 milj. kraadi piiritust, s. o. läbisegi vabriku kohta ligi 1 milj. kraadi. 1929/30. a. töötas meil 130 vabrikut, toodanguga 44,5 milj. kraadi (viimase 5 aasta keskmisena kõigest 35,0 milj. kr.), tähendab, vabriku kohta toodang 3—4 korda vähem kui enne sõda; arusaadavalt on selle tagajärjel ka piirituse tootmiskulu märksa kõrgem. Ka meie vabrikute sisseseaded pole enam küllalt ajakohased. Enne vastava konventsiooni sõlmimist salapiirituse-kaubanduse tõkestamise asjus

Baltimerel oli meie piirituse toodang kõrgem: 1920/21. a. 51,4 milj. 1921/22. a. 67,5 milj. kraadi. Kuna see konventsioon oma sihti — piiritusega salakaubitsemise tõkestamist — pole saavutanud ja ainult Eesti piirituse teiste maade omaga asendanud, siis on see ka ammu kaotanud oma olemasolu mõtte ja on meile kahjulik. Sisemaa piirituse tarvitus on 30 milj. kraadi ümber aastas. Põllumajanduse seisukohalt on piiritusetööstus ratsionaalsemaid kartulikasutuse alasid, sest see annab rahvale tööd ning siin läheb maalt välja ainult õhuollustest koosnev aine, kuna kõik muu läheb põllule sõnnikuna tagasi.

Tärklisetööstus ühes siirupi ja glükoosi valmistamisega tarvitab ära vähema koguse kartuleid.

Valmistatud kartulijahu, siirupit ja glükoosi 1922/30. a. hooajal kvintaalides, (piiritus tuh. kr.).

	1922/23	23/24	24/25	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30
Kartulijahu	20.600	10.110	12.480	17.980	17.200	33.420	4 780	10.500
Siirup, — glükoos	2.360	2 610	2.940	3.710	1.780	3.110	2.690	2.310
Piiritus	44.376	42.719	32.150	31.701	39.625	21.614	37.598	44.500

Meie omamaa kartulijahu tarvitus on umbes 10.000—12.000 kvintaali aastas. Ülejäänud osa on saadetud välisurgudele. Kartulijahu on läinud samuti peamiselt Soome. Meil töötavad praegu 7 tärklisevabrikut, millised võiksid toota täie koormatuse juures umbes 500.000 kvint. kartulijahu. Osa vabrikuid on täiesti ajakohaste sisseaadetega varustatud, mis suudavad ka välisurgudele vastavat kaupa pakkuda, kuid ei suuda praegustes oludes hinnas võistelda Hollandi, Poola ja osalt ka Saksa vabrikutega.

Meie viimase 10 aasta (1921—1930) kartulijahu välja- ja sissevedu kvintaalides.

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Väljavedu:	3.810	14.036	1.850	4.378	3.701	7.980	26.381	310	875	10.677
Sellest Soome	3.810	13 133	1.750	4.378	3.700	6.680	20.379	310	875	10.677
Sissevedu:	—	114	2.649	558	—	—	—	4.995	9.870	720

Mõnel aastal on meile isegi kartulijahu sisse veetud, iseäranis võrdlemisi palju viimaseel paaril aastal. Põhjus on selles, et 1928. a. oli meil halb kartulisaak nii koguselt kui kvaliteedilt. Päälegi läks korda meil kõik kartuli ülejäägid siis võrdlemisi kõrge hinna eest, 4–7 kr. kvintaal, ära müüa.

Loomasöödana kartuli kasutamine on üle maa protsendiliselt küll suur, kuid sel teel on võimalik kasutada veel märksa enam kartulit. Eriti tähtis on see kartulikasvatuse-raioonides, kus seni on kõige vähem levinud sea-

kasvatus, parimaid kartulikasvatuse alasid ja kohasem kombinatsioon eksportkartuli kasvatusena. Arenenud seakasvatus õhutab paremale kartuli sortimisele talus ja võimaldab ülejääke realiseerida suvel sileeritud kujul.

B. Sihid. Üldiseks sihiks on meie kartulikasvatuse toodangu pideva realiseerimise kindlustamine mitmekülgsema kasutamise kaudu, mis eriti tähtis P.-Eesti kartulikasvatuse-raioonides, kus kartul asendamata tähtsaks kultuuriks. Selle küsimuse lahendamise korral — kartuli-raiooni laiendamine ning kartuli (ühes juurviljaga) külvipinna suurendamise võimalus selles kuni 15—20% põllupinnast, s. o. talundis üks terve põld külvikorras.

Selleks arendada kasutamise alusena kodust ümbertöötamist sigade ja piimakarja kaudu, nii toorelt, keedetult kui ka sileeritult. Arenenud sea- ja piimakarjapidamise puhul on võimalik aasta-konjunktuuride kohaselt ka harilikust normist suurem hulk kartulitoodangust saata ekspordiks, kas tõmmates vastavalt koomamale normaalselt kalkuleeritud seakasvatust või asendades osaliselt kartulit muu söödaga, kui see odavam juhtub olema.

Piiritusetööstuse arendamine ühes tehnilise ratsionaliseerimisega on tarvilik, olenedes aga piirituse kasutamise võimalustest ekspordiks ja tehniliseks otstarbeks, see viimane omakorda kodumaa bensiinitööstuse arengust. Neis võimalusis vaja kiiremalt lõplik seisukoht selgitada ja selle kohaselt piiritusetööstus ja piirituse hinna politika suundada. Ekspordi küsimuse lahenedes võiks avaneda turg 30—40 milj. kraadile, bensiinile 25—30% juure segades saaks realiseerida 20—25 milj. kraadi aastas, milleks läheks kokku 500—600 tuh. kvintaali kartuleid. Piirituse hinna määramisega peab mõjutatama ka selle tööstuse ratsionaliseerimist.

Kartuli-ekspordi sihiks peab olema parema kartuli kindlam realiseerimine kallimatel välisturgudel, nii söögi kui ka seemnekartulina, mis võimaldaks halvemat sortimenti odavama tooresainena kasutada tööstuses ja loomapidamises.

C. Abinõud. 1. Kõigi loomakasvatuse arendamise vahenditega edendada kartulikasvatuse-raioonides sea- ja piimakarjapidamist, tehes eriti selgitusetööd kartuli söötmise ja sileerimise kasuks ning võimaldades kohalikkudel eksporttapamajadel sugusigade levitamist neis raioonides.

2. Kartuli-ekspordi raioonides L.-Euroopa turgudel nõuetavate eksportkartuli-sortide (Up-to-date ja Industrie tüübid) levitamine agr. nõuande töö, ühistegevuse (kartulikasvatuse ühingud) ja kartuli väljaveokontrolli summadest juuremaksude abil. Nõuetavate sortide paljundamise kohustus kartulikasvatuse-raioonides asuvatele riigi- ning suurematele riigirendi majapidamistele. Kartulikasvatuse katse keskkoha ületoomine Jõgevalt Põhja-Eesti.

3. Parema eksportkartuli valiku saamiseks: a) sellele kõrgema hinna võimaldamine raudteejaamadesse üleviidava väljaveokontrolli, noteerimiskomisjoni kujundamise, L.-Euroopa nõuetele vastavate standartmääruste maksmapanemise ning ühingute kaudu eksportkartuli kokkuvõtmise abil; b) eksportkartuli vedu raudteedel nii korraldada, et sorditud (kontrollitud) eksportkartul liiguks madalama tariifiga kui sortimata.

4. Kartuliturgude seisukorra erapooletu ja kartulikasvatajatele kättesaadava informatsiooni korraldus eriti sügisel ja kevadel. Asjalik reklaam (väljaveokontrolli summade arvel) eesti söögi- ja seemnekartulile välismail ning kaubandusliikkude suhete loomine maadega, mis nimetatud kartulit vajavad.

5. Piirituse väljaveo tõkete kõrvaldamine ja piiritusetööstuse ratsionaliseerimine tootmiskulude vähendamise suunas, eriti kui selgunud tehniliseks otstarbeks (bensiiniga segamiseks) pidevalt minevad kvantumid; vähem, kuid paremate sisseseadetega vabrikuid täie koormatusega tööle. Kartulijahu standartimine.

6. Silmas pidada ja tarbekorral ellu viia teravilja ikalduste ja kõrgete hindade aastatel kartulihelvete segamine rukkileivasse ja kartulijahu segamine nisuleivasse, — kui kartuli toodang ja turg seda samal aastal võimaldavad.

6. Linakasvatus.¹⁾

A. Seisukord. Linakasvatuse osatähtsus Eesti rahvamajanduses on näidanud kahanemise suuna nii pärast kui ka juba enne maailmasõda. Veel käesoleva sajandi alul ületas linakasvatus oma saaduste väljaveo väärtusega kõik teised põllumajanduse harud, kuid praegu on ta selle poolest kolmandal kohal.

Linakasvatuse saaduste väljavedu tonnides:

	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
lina	9 659	9 327	10 433	7 574	10 327	8 794	5 629	5 865
takku	405	928	878	466	1 555	1 167	616	631
linaseemneid	3 160	503	2 824	910	4 972	1 856	299	2 862

Linakasvatuse saaduste väljaveo väärtus tuhandetes kroonides 1922.—1929. a.

	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
lina	10 844	11 740	16 177	12 868	11 712	10 371	9 140	8 549
takku	256	664	812	404	959	844	664	655
linaseemneid	674	133	877	283	1 120	503	95	969
Kokku	11 774	12 537	17 866	13 555	13 791	11 718	9 899	10 173
% üldväljaveo väärtusest	22,0	20,3	23,8	14,0	14,4	10,8	7,8	8,7

Osa linakasvatuse turusaadustest jäävad sisemaa tarviduseks. 1922—26. a. on 5-a. keskmisena jäänud oma tarviduseks umbes 2 571 tonni linaseemneid

1) Koostatud koos L. Timpkaga, kelle kogutud on pea kõik faktiline ja arvuline materjal

(oma külviseme veel pääle selle) ja umbes 1.285 tonni linu. Nimetatud linaseemne kvantumist on suurem osa läinud õlivabrikutele värnitsa ja õlikookide pressimiseks, kuna teine vähem osa linaseemneist on otsekohe loomasöödaks tarvitatud. Sisemaale jäänud linast on kaks kolmandikku tarvitatud taludes. Ülejäänud osa on tarvitanud kodumaa linaketramise ja -kudumise vabrikud. Vabrikud on omast produktsioonist osa välisturnle saatnud. Nii on 1923.—1929. a. 7 a. keskmisena välja veetud 33 tonni linast lõnga 110.000 kr. väärtuses ja 422 tonni jämedat linast riiet 1.340.000 kr. väärtuses.

Võrreldes möödunud aastakümneid näeme lina külvipindala vähenemist Eestis.

Lina külvipind tuhandetes hektaarides 1909—1930.

1909—1913	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
42,2	23,9	30,6	30,7	45,7	33,8	35,6	33,5	31,9	32,5

Lina külvipindala vähenemise pääpõhjused meil on: 1) lina hindade langemine ning 2) koduse linaharimise rohke, oskusliku ja raske inimtöö nõudlus ja põllutöölise palkade tõus. Pääle selle on linakasvatuse vähenemise tempot Eestis mõjutanud piimakarjapidamise tulude tõus; või väljaveo kiire kasv on tublisti vähendanud linakasvatuse rahvamajanduslikku tähtsust ja lina osakaalu üldväljaveo väärtuses.

Maailma lina külvipindala aga oli 1930. aastal 183% viimase 5 a. keskmisest enne sõda (1909—1913). See juurekasv on sündinud pääasjalikult Venemaa arvel. Kuid, et samas riigis on päälesõjaaegsed ha-saagid tunduvalt madalamad ennesõjaaegseist, siis 1930. aasta ülemaailmaline linatoodang on alles 14% võrra madalam ennesõjaaegsest. 1924.—1928. a. oli see vahe koguni 26,5%, kuid juba siis ületas ülemaailmaline lina pakkumine nõudmise, sest lina ketramine ja kudumine on viimastel aastatel olnud 40% võrra vähem kui enne sõda. Lina tarvituse vähenemise pääpõhjuseks on teiste odavamate kiudainete (puuvilla, jute ja kunstiidi) hindade langemine ja nende toodete levimine nii moe kui ka odavuse mõjul.

Kõige selle tõttu on lina hinnad 1928. a. kevadest alates langenud ja jõudsid 1930. aasta sügisel ennesõjaaegsele tasemele, mis enam ei suuda tasuta tootjatele kõiki linakasvatuse ja -harimise praeguseid kulusid.

Kuid lina suuremate konkurentide, puuvilla ja jute hinnad on veel rohkem langenud, olles 1930. a. septembris juba allpool ennesõjaaegseid. Kui see pole tingitud mitte tootmiskulude alanemisest, siis võib loota puuvilla ja jute külvipindalade ja toodangute vähenemist, mille tõttu võib vahest edaspidi tõusta nõudmine lina järele. Seisukord on igatahes alles tume. Kas aga linahinnad üldse tõusevad, on väga küsitav, sest palju oleneb Venemaast, kus praegu tehakse kõik, et lähemas tulevikus oma lina toodanguga rahuldada kogu maailma nõudmine. Juba 1928. aastal andis Venemaa üle 60% maailmatoodangust. Ülejäänud osast andsid Balti riigid ja Poola 20% ning Kesk- ja Lääne-Euroopa riigid ka 20%. Selle võistlusega tuleb meil kõige teravamalt arvestada, kui tahame oma linakasvatust alal hoida.

Kui aga meie linakasvatus Venemaa võistluse tõttu järsult peaks vähenema, siis jätkaks see märgatava augu nii meie üldväljaveosse kui ka eriti Kagu-Eesti talumajapidamisse. Taluraamatupidamiste andmetel moodustas 1925—1929 nelja-aasta üleriigilise keskmisena lina müük 6,41% üldisest talupidamise rahalisest sissetulekust ehk 36% taimekasvatuse sissetulekute osast. Kuid nagu kartuligi juures ei ütle üleriigiline % lina kui raioonilise kultuuri kohta eramajanduslikult palju. Lina-raioonid asuvad Lõuna-Eestis, tähtsamaid on Võru-Petseri raioon tugevama linakasvatusega (1928. a., näit., üle riigi 3,6%, Petserimaal 10,3%, Võru- ja Valgamaal 5,7% põllupinnast lina all) ja väärtuslikuma (Petseri!) linaga. Vastavalt sellele on siin ka lina osa talu rahalistes sissetulekutes üleriigilisest keskmisest märksa suurem, nimelt (Petserimaalt puuduvad andmed):

	1925—26	1926—27	1927—28	1928—29
Võrumaal	19,11%	18,72%	22,34%	19,83%
Valgamaal	—	17,69%	20,96%	13,55%

Raamatupidamistalitis on teinud kokkuvõtteid, valides üle riigi raamatupidamise talusid, kus lina all on üle 8% põllupinnast. Siin on moodustanud rahalised sissetulekud linast 1925—1928 kolme-aasta keskmistena 25,72% rühmas, kus lina kõrval ka teraviljal ja karjal väljapaistev osa ning 31,57% talundeis, kus teraviljal ja karjal vähem väljapaistvam osatähtsus. Kuna Petserimaal isegi maakondlik keskmine linapindala ületab 10%, siis on arusaadav, et lina osatähtsus rahataimena on siinseis talundeis valdav ning eriti Petserimaa edu on täitsa rippuv linakasvatuse ja selle turu seisukorrast ning arengust. Vaatamata lina suurele osatähtsusele, võistlusvõime langusele ja järjest suurenevatele raskustele on meie linakasvatus jäänud seni täitsa ilma ja kõrvale sellest korraldavast ning juhtivast tööst ja hoolest, mis teistele vähema tähtsusega p-m. aladele nende võistlusvõime tõstmiseks pühendatud. Ei tootjate isetegevus ja ühistöö, ei riiklik abi ja korraldus (uuring, erinõuanne, turunduslikud korraldused) pole lina alal järjekindlalt tööle pandud. Kui nii edasi läheb, siis ähvardab meie linakasvatust ja ühes linakasvatuse-raioonide talunikku kindel ruineerimine. Hulk tööjõudu linakasvatuse taludes, mis kodusele linaharimisele rakendatud, jääb teenistusetä. Kahjuks on ka taluniku isetegevus ja algatusvõime just sääl, kus linakasvatus talus kõige tähtsam, s. o. Kagu-Eestis, kõige nõrgem.

Meie linakasvatuse ja linatööstuse arengut pidurdavatest nähetest on päälle nimetatud tähtsamad järgmised: 1. lina saagid hektaarilt on madalad, mis märgatavalt tõstab lina omahinda kaaluüksusele.

Lina ja linaseemne saagid kilogrammides hektaarilt.

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
kiudu	320	350	293	292	270	233	330
seemet	290	380	272	357	262	174	370

L. T i m p k a kalkulatsioonides, mis põhjenevad meie tegelikel andmetel, tuleb 1 kvintaali linakiu kohta kasvatamise ja harimise kuludid meie tavaliste

statistiliste keskmiste linasaakide (300 kg kiudu ja 300 kg seemet) puhul 85 kr., meie võimalikkude paremate saakide puhul (600 kg kiudu ja 500 kg seemet ha-lt) aga 67 kr.

2. Linavarred saadakse väga ebaühtlased, mitmekesise jämedusega ja pikkusega, milline asjaolu ei luba linu täpsa parajuse ni leotada ja takistab linaharimise mehhaniseerimist, paremate masinate tarvitusele võtmist.

3. Lisaks ebatäpsale leotamisele sünnib ka lina puhastamine puudulikult: jäetakse sisse takku ja luid ning väga laialt on tarvitusel linade võltimine, topitakse tagasi ja peidetakse linadesse takku; tuleb ette ka linade niisutamist. Ka linade leisikatesse ja vihkudesse sidumist toimetatakse hooletult.

4. Meie linaharimistööstus on longanud ja olnud ebatasuv, mille all on kannatanud ka linakasvatus. Selle vigadeks on olnud päale linavarte ebaühtluse: a) Linaharimisvabrikutel ega -punktidel pole võimete kohaselt küllalt tööd. Vabrikute asutajad ei ole enne ega pärast vabriku käimapanekut omale tarviliku tooresmaterjali hulga järjekindlat saamist kindlustanud. b) Ettevõtetal on olnud liiga vähe omakapitali, kuid on koormanud end kõrgeprotsendiliste laenudega. c) Ettevõtete asutajate ja nende tööjuhatajate tehnilised töösused on sageli puudulikud. Selle puuduse kõrvaldamiseks pole püsivaid töömeistreid ega eritundjaid kutsutud mitte Belgiast, ainult kust sääraseid leida võib, on aga kutsutud Saksamaalt teoreetikuid, kelle praktilised oskused pole ulatunud isegi meie oma inimeste võimeteni. d) Uuemate tehniliste võtete tarvitamiseks on püstitatud ebaratsionaalseid ja puudulikke ehitisi ning soetatud väga puudulikke ja kalleid masinaid. Nii näiteks Apja, Väandrasse, Jõgevale ja Karstemõisa ostetud modernid linarabamise turbiinid olid konstruktsioonilt täitsa puudulikud leiutaja proovimasinad. Samal põhimõttel ehitatud masinad on praegu konstruktsioonilt parandatult ja täiendatult (ning 50%—60% odavamad) osutunud täiesti rahuldavateks ja tasuvateks nii Belgias ja Hollandis kui ka Venemaal ja Lätis.

5. Meie linaseemnest eksporditakse suurem osa õliseemne nime all ja nõrgalt puhastatult, kuid puhastatakse ning sorditakse naaberriikides üle ja müüakse alles siis külviseemnena edasi, sagedasti enne veel kohaliku seemnega segades, sellega meie linaseemne hääd nime rikkudes.

6. Meie lina ekspordööride arv on suur ja kokkuostjate võrk liiga tihe, mille tõttu äride läbimüügid väikesed ja ärikulud kauba kaaluüksusele suured. Nii tegutsesid 1929. a. linakasvatuse-saaduste 9358 tonnilise väljaveo juures tervelt 18 ekspordööri. Võistlus suurema läbimüügi saavutamiseks on niivõrt äge, et põllupidajate vastu töö puhtuse ja korralikkuse suhtes ollakse võimalikult tagasihoidlik, et neid mitte teiste kaupmeeste juure peletada. Ka takistab ekspordööride rohkus ja nende läbimüügi vähesus järjekindlate sidemete hoidmist välisostjatega.

7. Eestis puudub lina standart, iga ekspordööri sortiment erineb suuremal või vähemal määral teiste omadest: ühe sortiment on pisut tugevam teisel nõrgem, ja vähemate ekspordööride hulgas on ka neid, kelle sortiment muutub aastaegade, konjunktuuride ja ostjate järele. Säärane sortimise eba-

ühtlus ja järjekindluse puudus on mõjunud nii, et Ida linade tarvitajad Lääne-Euroopas eelistavad Eesti linalle Vene ja Läti linu, kus monopoli tõttu sortimine ühtlane ja järjekindel.

B. Sihid. Linakasvatust ei tohi lasta meil hävineda ja peab selle päästmiseks kiirelt tarvitusele võtma kõik kättesaadavad abinõud. Esijoones tuleb hoolitseda, et meie parima lina raionis (Võru-Petseri) lina pindala ei väheneks ja linakasvatus saaks siin kindlamale alusele; teistes linaraioonides on halbadeги konjunktuuride ja linakasvatuse kokkutõmbamise puhul tähtis linakasvatuse oskuste alalhoidmine.

Linakasvatuse-talundite seisukorra kindlustamiseks eriti Võru-Petseri raionis on vajalik nendes majapidamistes kandvamate kõrvalharude väljaarendamine lina kõrval, millisteks on olude järele piimakarjapidamine (põlluheinaga!), seakasvatus, kanakasvatus ja aiandus.

Teiseks sihiks on linakasvatuse tasuvuse tõstmine kasvatus- ja harimistechnika ratsionaliseerimise kaudu (kõrgemad ha-saagid, parem sort, suurem linavarte ühtlus odavamate, mehaaniliste linaharimisviiside võimaldamiseks).

Kolmandaks — meie lina turu kindlustamine lina ja seemne kvaliteedi tõstmise ja turunduslike korralduste kaudu.

Nende sihtide saavutamiseks ja soodsama konjunkturi kujunedes maailmaturul on mõeldav linapindala laienemine Lõuna-Eestis ka väljaspool Petseri-Võru lina raiooni, kvalifitseeritud linaharijate puuduse tõttu siin aga päämiselt linapuhastuspunktide või vabrikute ümbruses.

C. Abinõud. 1. Linakasvatuse tasuvuse ja kvaliteedilise külje tõstmise selgitusetööks tarviliste puudevate andmete hankimiseks rajada lina-alaline uuringutöö (katseline osa Raadi katsejaama) ning agronoomiline nõuanne suundada linakasvatuse-raioonides ühistegeliste korralduste ja tehniliste võtete propageerimiseks, mis a) parandaks linavarte kvaliteeti ja tõstaks hektaarisaake, b) muudaks põhjalikumaks lina ja linaseemne puhastamise, sortimise ja muud turundamise ettevalmistuse võtmed, c) kindlustaks lina-talundeid korrastuslikult (kõrvalharud l); d) organiseerida linaseemne põldude tunnustamine ja tunnustatud seemne soodustatud levitamine segaseemne asemel.

2. Tootjaskonna organiseeritud isetegevus olude kohaselt juhtida a) seemnepuhastuspunktide ja linaharimise ühispunktide asutamisele (kus pole saadaval odavaid kvalifitseeritud oskustöölisi taludes), b) tunnustatud linaseemne ja lina ühismüügile kui ka c) üldisele linakasvatuse edendamisele (vastava eriseltsi näol).

3. Võimaldada linaseemne pantimist sügisel, sääljuures erisoodustusi tehes tunnustatud linaseemnele.

4) Krediteerida lina seemnepuhastuse punktide ja tarbekorral ka ratsionaalselt korrastatud mehhaniseeritud linaharimise ettevõtete või punktide asutajaid tähtsamais lina-raioonides, kui linakonjunktuurid selgunud.

5. Teostada kiirelt lina-turunduslik uuring ja selle tulemuste kohaselt maksuma panna turunõuetele vastavad eesti lina standardid ning kõvendada lina ja linaseemne väljaveo kontrolli (kuulutades karistatavaks võltsitud linade laos hoidmine ja edasimüümine).

